

“Müfessir Tâhir b. Âşur’un Tefsir İlmine Dair Görüşleri” Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on “Mufessir Tahir ibn Ashur's Opinions on Tafsir Science”

Yakup Yüksel. *Müfessir Tâhir b. Âşur’un Tefsir İlmine Dair Görüşleri*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Baskı, Temmuz 2020, 250 s. (ISBN: 978-625-7992-76-3)

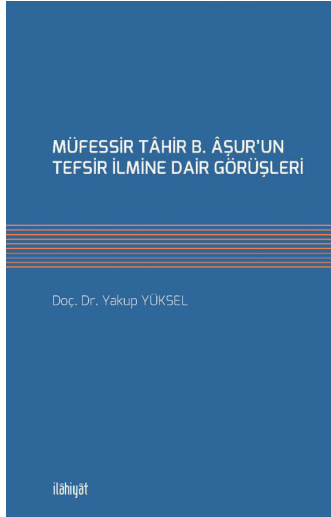
Hatice Bektaş¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Hatice Bektaş (Yüksek Lisans Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tefsir
Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: hbektas525@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8530-9194

Makale Geliş: 15.11.2021
Kabul/Accepted: 14.03.2022

Atıf/Citation: Bektaş, Hatice. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 12/1, (Mart 2022): 531-535.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2022.1024174>

Anahtar Kelimeler: Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, Ulûmu'l-Kur'ân
Keywords: Tahir ibn Ashur, *et-Tahrîr ve't-Tanwîr*, Tunis, Ulumu'l-Qur'an

Hz. Peygamber ile başlayan Kur'an-ı Kerim'in tefsir faaliyeti, onun vefatından sonra hızlanarak devam etmiş ve bu amaç doğrultusunda pek çok eser telif edilmiştir. Müfessirler erken dönemden itibaren murâd-ı ilâhîyi dilsel ve tarihsel olarak daha iyi anlama çabası içerisinde olmuşlardır. Bu çabanın ve ilmî silsilenin bir halkası da Tunuslu müfessir Tâhir b. Âşûr'dur (1879-1973). Müfessir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı meşhur eseri ve bu eserin mukaddimesindeki

Tefsir ilmi ve Kur’an ilimlerine dair görüşleri ile temayüz etmiştir. Muasır bir âlim olması hasebiyle de İslam dünyasında ilgi görmüş; eserlerine ve fikirlerine çokça referans verilir olmuştur. İncelemiş olduğumuz bu çalışma buna paralel olarak Tâhir b. Âşûr’un “Kur’an ilimleri alanında ortaya koymuş olduğu görüşlerini” beyan etmeyi amaçlamaktadır (s. 8). Yakup Yüksel tarafından kaleme alınan bu eser hem literatüre katkısı hem de içeriği itibariyle dikkatimizi çekmiş ve tanıtıma gerekli görülmüştür. Bu vesileyle çalışmamız; genel anlamda Kur’an ilimlerine, özelde ise İbn Âşûr’un görüşlerine ilgi duyan okuyucular için kitabın mahiyetine dair tadımlık bilgiler verme ve esere karşı merak uyandırma gayesiyle istifadeye sunulmuştur. Çalışmamızda yazarın bölümlendirmesine riayet edilecek olup konuyla ilgili dikkat çekilen hususlara yer verilmek suretiyle eser özetlenecektir. Buna paralel olarak gerekli görülen yerlerde sayfa numarasına atıf yapılmak suretiyle bölümler ve eserin muhtevası tenkit edilecektir. Çalışmamızın sonunda ise eser genel bir değerlendirilmeye tâbi tutulacaktır.

İncelemiş olduğumuz bu eser, iki ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Müfessirin veciz tanıtımının yapıldığı ve konunun amacı ve önemine işaret edilen giriş bölümü ise, kitabın birinci bölümü içerisine yerleştirilmiştir. Bu bölümde yazar, İbn Âşûr’un hayatını ele alan müteaddit çalışma yapılmış olması ve bu eserin önceki çalışmaların tekrarı olmaması gayesi ile eserinde müfessirin hayatı hakkında bilgi vermeyi uygun bulmamıştır (s. 12). Kanaatimizce yazar burada isabetli davranmıştır; fakat İbn Âşûr’un hayatını ele alan akademik çalışmalar hakkında bibliyografi bilgisi verilmesi veya bu çalışmaların dipnotta sıralanması konuya ilgi duyan okuyucular ve akademisyenler için faydalı olurdu. Ayrıca çalışmanın giriş bölümünün müstakil bir bölüm olması ve çalışmanın sınırları ve kaynaklarını beyan eder mahiyette olması okuyucuyu zihni olarak esere hazırlamak için daha uygun olurdu.

Kitabın birinci bölümü “Tunus”, “Fransızların Tunus’u İşgali”, “Tunus’ta Sömürgenin Fiilen Başlaması”, “İbn Âşûr ve Sömürgenin Etkisindeki Tunus” başlıklı dört ana bölümden oluşmaktadır ve konu kronolojik olarak işlenmektedir. Bu itibarla “Tunus” başlıklı ilk kısımda ülkenin coğrafi, fizikî, siyasî ve sosyolojik yapısı hakkında bilgi verilerek konuya giriş yapılmış; sonrasında “İslamiyet Öncesi Tunus” ve “İslamiyet Sonrası Tunus” olmak üzere ülkenin tarihi M.Ö. 880 yılından başlatılmak suretiyle günümüze kadar olan tarihî süreç özetlenmiştir (s. 18-31). Bu bölümde yazar, ülkenin fizikî konumu itibariyle farklı medeniyetler görmüş olduğuna işaret etmiş ve bu bölgeyi milattan önce “Kartacalılar Dönemi” ve “Romalılar Dönemi” olarak iki tarihî döneme ayırmayı uygun bulmuştur (s. 18-26). Bu tarihî sürecin devamında “Fransızların Tunus’u İşgali” ve “Tunus’ta Sömürgenin Fiilen Başlaması” ekonomik, siyasî, idarî ve kültürel açıdan ele alınmıştır. Birinci bölümün son başlığı olan “İbn Âşûr ve Sömürgenin Etkisindeki Tunus” kısmında ise dönemin eğitim kurumları, basın-yayın organları, edebî ve fikrî hareketleri işlenmiştir. Ayrıca bu bölümde müfessirin Mısırlı âlim Muhammed Abduh (1849-1905) ile tanışmasına ve fikrî olarak ondan etkilenmesine temas edilmiştir. Kitabın bu bölümünü, okuyucuyu eserin ikinci bölümüne hazırlama olarak niteleyebiliriz.

Kitabın ikinci bölümünde, müfessir Tâhir b. Âşûr’un *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr* adlı eserinin

mukaddimesi özelinde Tefsir ilmi ve Kur'an ilimlerine dair görüşleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda eserde; tefsirin mukaddimesindeki tertip üzere "Tefsir-Te'vil" kavramları, "Tefsirin Yararlandığı Diğer İlimler", "Me'sûr Olmayan Tefsirin Sıhhati ve Rey ile Tefsirin Manası", "Müfessirin Gerçek Amacı", "Sebeb-i Nüzûl", "Kıraatler Konusu", "Kur'an Kıssaları", "Kur'an'ın İsmi, Âyetleri, Süreleri, Sürelerin Tertibi ve İsimleri", "Kur'an Âyetlerinden Murad Edilen Manalar" ve "İ'câzü'l-Kur'an" konuları incelenmektedir.

Yazar eserin ikinci bölümüne "İbn Âşûr'un Tefsir Anlayışı" konusu ile başlamış; burada kısaca Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinden bahsetmiş ve Fıkıh Usûlü ile mukayese ederek İbn Âşûr'a göre Tefsirin kendine özgün bir usûlü ve metodu olmadığını ifade etmiştir. Sonrasında "İbn Âşûr'un Tefsire Girişte İşlediği Konular" başlıklı bölüm ile çalışmanın ana konusuna giriş yapılmıştır. İlk olarak *Tefsir ve Te'vil* kavramları ele alınmış, kelimelerin sözlük ve istilâhî anlamları zikredilerek aralarındaki farklara işaret edilmiştir (s. 82-89).

"Tefsirin Yararlandığı Diğer İlimler" başlıklı kısımda yazar, müfessirin eserinin mukaddimesinde bu konuyu *istimdâdü'l-ilm* başlığı altında zikrettiğini ifade etmiştir. Müfessirin öncelikle *istimdâd* kelimesinin etimolojik tahlilini yaptığı ve sonrasında da Arap dili ve Kıraat ilimlerine dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İlm-i Beyân, İlm-i Meâni, İstişhad, Esbâb-ı Nüzûl, Arap haber ve kıssalarının önemi örnekler üzerinden vurgulanmıştır. Aynı zamanda İbn Âşûr'a göre Usûl-ü Fıkıh ilminin müfessire yardımcı olan ilimlerden olmadığı fakat Kur'an'da işlenen emir-nehiy, umum-husus gibi konuların bu ilmin konusu olduğuna dikkat çekilmiş ve bunun iki sebebi örnekler üzerinden açıklanmıştır (s. 89-104).

"Me'sur Olmayan Tefsirin Sıhhati ve Rey ile Tefsirin Manası" bölümünde ise rey tefsirinin mahiyeti, sahabenin bu tefsir metodundan imtina etmesi örnekler üzerinden beyan edilmiş; rey tefsirinin cevazı tartışılmıştır (s. 104-123). Konunun ele alınış tertibi açısından bu başlığın sonraki baskılarda "Rey ile Tefsirin Manası ve Me'sur Olmayan Tefsirin Sıhhati" olarak değiştirilmesi kanaatimizce daha uygun olacaktır.

"Müfessirin Gerçek Amacı" bölümünde ise; müfessirlerin tefsirden neyi amaçladıklarını bilmenin Kur'an'ın inzâlinin maksadını bilmekle doğru orantılı olduğunu ifade eden yazar, tefsirin mukaddimesinden hareketle Kur'an-ı Kerim'in inişinin aslı sekiz maksadını ayetlerden örnekler getirerek tadat etmiştir (s. 123-140). Sonrasında Kur'an'ın makâsının anlaşılması için çabalayan âlimlerin müstağni kalamayacağı ilimler olarak bazı ayetlerden hareketle Kelâm, Pedagoji, Biyoloji, İktisat, Astronomi vb. ilimleri saymıştır. Bu sebeple bu bölümün başlığının "Kur'an'ın İnzâlinin Gayesi ve Müfessirin Gerçek Amacı" olarak değiştirilmesi başlık ve başlığın muhtevası açısından daha uygun olacaktır.

"Sebeb-i Nüzûl" bölümünde İbn Âşûr'un konuyla ilgili müfessirlerin aşırılığa gittiği ve bu sebeple rivayetleri çoğalttıkları kanaatinde olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda müfessirin senedi sahih olan nüzûl sebebi rivayetlerini araştırdığı ve bunun neticesinde konuyla ilgili ulaştığı beş sonuç örnekler üzerinden izah edilmiştir (s. 140-150).

"Kıraatler Konusu" bölümünde İbn Âşûr'un tefsirinde kıraatler konusuna epey yer vermiş olmasına işaret edilmek suretiyle kıraatlerin dil açısından büyük bir zenginlik olduğu ifade

edilmiştir (s. 150-156). “Kur’an Kıssaları” bölümünde ise -müfessirin tespiti üzere- Kur’an’da kıssaların mevcudiyetinin on faydası örnekler üzerinden beyan edilmiştir (s. 156-167).

“Kur’an’ın İsmi, Âyetleri, Sûreleri, Sûrelerin Tertibi ve İsimleri” bölümünde yazar, tefsirin mukaddimesinden hareketle Kur’an’ın hidayet kaynağı olmasına işaret ederek *Kur’an* kelimesinin hemzeli ve hemzesiz okunuşları hakkında bilgi vermiş ve Kur’an-ı Kerim’in diğer isimleri hakkında ayetler üzerinden malumatlar sunmuştur. Yazar, İbn Âşûr’un Kur’an ayetlerinin sayısı konusunda farklı görüşlerin olduğunu ve Hz. Peygamber döneminde sûrelerin ayet sayılarının bilindiğini ifade ettiğini ilave etmiştir. Müfessir ayetlerin tertibinin tevkîfi ve Hz. Peygamber tarafından yapıldığı kanaatindedir. “Kur’an’da Vakıf Yerleri” hususuna İbn Âşûr, tefsirinin mukaddimesinde *vakıf* kavramının tanımını yaparak başlamış; vakıf yerlerinin değiştiği takdirde ayetlerin anlamının değişeceğini örnekler üzerinden izah etmiştir. Kur’an’daki vakıfların ise kıraat açısından bir zenginlik olduğu ifade edilmiştir. Bu başlık altında son olarak “Kur’an’ın Sûreleri” konusuna değinen yazar, müfessirin Hz. Peygamber döneminden itibaren sûrelerin miktarının bilindiğini ve sûre içi tertiplerinin tevkîfi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca burada sûrelerin isimlendirilmesi konusu da ilgili rivayetlerden hareketle ele alınmıştır (s. 167-199).

“Kur’an Âyetlerinden Murad Edilen Manalar” bölümünde, müfessirin Kur’an’ın dil güzelliğine dikkat çektiği örnekler üzerinden izah edilmiştir. Aynı zamanda bu bölümde İbn Âşûr’un *makâsîdü’ş-şerîa*’ya önem verdiği ve bu konuyla ilgili *Makâsîdü’ş-Şerîati’l-İslâmî* adıyla üç ciltlik müstakil bir eser telif ettiğine işaret edilmiştir (s. 199-213).

“İ’câzü’l-Kur’an” bölümünde yazar, İbn Âşûr’a göre tefsir kaynaklarının ekserisinin Arap dili belagatinin inceliklerinden uzak olduğunu ifade etmiş; İbn Atıyye’nin (ö. 541/1147) *el-Muharrarü’l-Vecîz* ve Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı eserlerinde ise buna bir nebze de olsa değinildiğine işaret etmiştir. Burada Kur’an’ın icâzının üç açıdan zirve yaptığını işaret edilmiş ve konu örnekler üzerinden izah edilmiştir (s. 213-238).

Eser, yazarın bu çalışma vesileyle ulaştığı neticeleri aktardığı sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda, İbn Âşûr’un Fransa tarafından sömürgeleştirilen Tunus’ta dünyaya gelmesi ve o siyasî rejim altında eğitim alması sebebiyle ilmi, ictimâî ve fikrî açılardan etkilenmiş olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak İbn Âşûr’un ülkesinin kurtuluşu için eğitim ve yargı reformu talebinde bulunduğu ifade edilmiştir. Müfessirin Ulûmu’l-Kur’an’ı müstakil bir ilim olarak görmediği, buna bağlı olarak tefsirin başlı başına bir ilim olmasının zor olduğu ve tefsirin ihtiyaç duyduğu en önemli ilmin Arap dili olduğu kaydedilerek çalışma nihayete erdirilmiştir (s. 239-245).

Kitap hakkında genel değerlendirmemize gelecek olursak; eserin başlığı ikinci bölüm ile uyum arz etmekle beraber çalışmanın birinci bölümünü tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Bu bağlamda kitabın başlığını “Tunuslu Müfessir Tâhir b. Âşûr’un Tefsir İlmine Dair Görüşleri” veya “Tunuslu Müfessir Tâhir b. Âşûr’un Kur’an İlimlerine Dair Görüşleri” olarak değiştirmek uygun olabilir.

Eserde, incelenen tefsiri tanıtıcı mahiyette bilgi mevcut değildir. Çalışmanın ikinci bölümün ilk sayfalarına *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr* adlı tefsirin kaç cilt olduğu; rivâyet, dirâyet, işâri, bilimsel, ictimâî tefsir kategorilerinden hangisine girdiği vb. sorulara cevap verir nitelikte kısa bir tanıtım paragrafı eklenebilirdi.

Eserin ikinci bölümü *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr* adlı tefsirin mukaddimesi ile paralel olarak ele alınmıştır. Buna bağlı olarak okuyucu yer yer eserin mukaddimesine müracaat etme ihtiyacı duyabilir. Bu sebeple kitabın sonuna tefsirin mukaddimesi ilave edilebilirdi. Fakat tefsirin mukaddimesinin yaklaşık 150 sayfa olması hasebiyle eser daha hacimli olacağı için yazarın bundan kaçınmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Eserde az sayıda yazım hatası mevcuttur (s. 8, 58, 64, 83, 113, 159, 182, 183, 187, 193, 199, 217, 218, 220, 223, 232, 240, 248, 249). Ayrıca eserde müfessirin ismi çoğu yerde “İbn Âşûr” olarak yazılırken kitabın başlığı da dâhil olmak üzere bazı dipnotlarda ve metin içerisinde “İbn Âşûr” olarak kaydedilmiştir. Eserin sonraki baskılarında müfessirin isminin yazımı hususunda transkripsiyonda birlik sağlanması faydalı olacaktır. Aynı zamanda iki bölümden oluşan bu esere bölüm başlıkları eklemek tamamlayıcı olacaktır.

Sonuç itibariyle yazar bu eserde; Tunus’u tarihî, coğrafî, sosyo-kültürel, siyasî, ekonomik ve kültürel cihetten tanıtmaya ve ülkenin bu durumunun müfessirin fikirlerini etkileyip etkilemediğini tespit etmeye çalışmış ve Tâhir b. Âşûr’un *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr* adlı tefsirinin mukaddimesinden hareketle tefsir ilmine dair görüşlerini beyan etmiştir. Eser bu haliyle İbn Âşûr üzerine çalışma yapmayı planlayan araştırmacıların göz ardı edemeyeceği nitelikte bir çalışmadır. Ayrıca modern dönemde Kur’an ilimlerine dair yaklaşımlara ilgi duyan okuyucuların ise keyifle okuyacağı bir eserdir.

